

izvleček

Protestantizem je imel močan vpliv tudi na slovenskem področju. V obliki evangeličanske vere augsburške veroizpovedi se je protestantska vera ohranila v Sloveniji predvsem v Prekmurju. Tu je pustila svoj pečat poleg književnosti in posvetnega življenja tudi v cerkveni arhitekturi. Kot gibanje je protestantizem zagovarjal preprostost in enostavnost in kot tak iskal najboljše v človeku. Prav taka so tudi njihova vodila pri načrtovanju sakralnih objektov - preprosta in enostavna. Edinstven primer navedenega je prva cerkev cerkvene občine Bodonci, ki je bila postavljena leta 1792. Analiza le-te je predmet obravnave tega prispevka. Za objektom, ki je pomemben z različnih vidikov, bi se skoraj izgubile vse sledi, kakor so se že za marsikaterim takim spomenikom.

abstract

Protestantism exerted considerable influence in the Slovene area. In the form of Evangelical faith of the Augsburg confession, Protestantism has survived in Slovenia mainly in the Prekmurje region. In both literature and everyday life, Protestantism left a mark on ecclesiastical architecture. Protestantism advocated simplicity and plainness, thereby seeking the best in people, and the attendant guidelines for designing religious buildings are the same – plain and simple. A unique example of this is the first church of the Bodonci religious community, erected in 1792, which is analysed in this contribution. Almost all vestiges of this structure, significant from various points of view, have been lost, which has been the fate of many similar monuments.

ključne besede

Bodonci, evangeličanska cerkev, analiza, arhitektura, konec 18. st., reformacija, protireformacija, protestantizem

key words

Bodonci, Evangelical church, analysis, architecture, end of the 18th century, Reformation, Counter-Reformation, Protestantism

Zgodovina

Dva ključna zgodovinska dogodka, prodor Luthrovih reformacijskih idej iz leta 1517 in turška zmaga pri Mohaču leta 1526, sta pretresla zgradbo fevdalne Ogrske, kamor je takrat spadalo Prekmurje. Ostrogonski kardinal je že leta 1521 razglasil, v vseh pomembnejših ogrskih cerkvah, papežev sklep o izobčenju Luthra in obsodbi njegovega nauka, čemur je sledil močan val protireformacije.

Značilnost protestantizma slovenskega vzhoda, za razliko od večine reformacijsko – preobrazbenih gibanj v evropskih nacionalnih sredinah in osrednjeslovenskega nastopa je v dejstvu, da so bile skoraj dvesto let v pokrajini brez meščanskega sloja, glavna opora novega verskega nauka in teženj po kulturnem napredku kmečke množice [Šebjanič, 1977:11].

Začetki evangeličanov na sedanjem slovenskem področju segajo v 16. stoletje, ko so reformatorji Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Sebastian Krelj ter drugi položili temelj slovenskemu jeziku z izdajo prvega tiskanega prevoda Cathekismusa in Abecedariuma, Bibilije, Otroče biblije.

Kratek oris evangeličanske cerkve

Evangeličanska cerkev izhaja iz rimokatoliške cerkve, a je z uvedbo sprememb, ko je Luther na vrata wittenberške cerkve pribil 95 tez, ubrala svojo pot. Bistvo Luthrovih naukov in tez je, da naj cerkev ne povečuje svojega premoženja na podlagi svojih vernikov in podložnikov. Protestantske cerkve so zato precej enostavne in kakor bi danes rekli elegantne, a ne bogate in baročno razkošne.

Na prekmurskem področju so s področja književnosti in širitve evangeličanske vere, pomembni Ferenc Temlin s prvo

prekmursko tiskano knjigo Mali kathechismus, Štefan Küzmič - po katerem je bila kasneje poimenovana bodonska cerkev, z Nouvim Zakonom, Mikloš Küzmič, ki ni bil v sorodu s prej imenovanim Štefanom, z njegovim najpomembnejšim delom Abecednikom, Štefan Sijarto, Jurij Cipot in mnogi drugi [Hari, 2000: 16].

V dobi protireformacije je bilo protestantsko gibanje v Sloveniji sicer zatrto in se je ohranilo le na vzhodu dežele (Prekmurje), ker je bilo to območje pod madžarsko upravo, pomniki pa so razsejani tudi po širšem območju. Pa še v tem delu sta se ohranili le cerkveni občini Nemes Csó in Šurd – obe na sedanjem območju Madžarske iz katerih so potem kasneje, po tolerančnem patentu iz leta 1782 nastale nove cerkvene občine na prekmurskem ozemlju.

V Sloveniji so najštevilnejši predstavniki protestantov, evangeličanske veroizpovedi, v Prekmurju. Po podatkih evangeličanske cerkvene skupnosti Slovenije [<http://www.evangelic-cerkve.si/sl/>], jih je okvirno 20.000. Ti sledijo naukom Augsburske veroizpovedi, ki sloni na Luthrovih naukih oz. veroizpovednih spisih, kjer je zaobjet osnovni nauk evangeličanske cerkve (confessio augustana). Le-ti so bili javno prebrani in sprejeti leta 1530 v Augsburgu.

Za samo cerkveno arhitekturo so reformatorji pomembni tudi na slovenskem področju, ker so omejili in poenostavili gradnjo. Vero so hoteli vrniti iz "pozlačenih višav", kamor jo je s poudarjanjem materialnosti pripeljala rimokatoliška cerkev, k ljudem. Sporočilo, ki ga naj cerkveni prostor daje je tako v primerjavi z rimokatoliško vero, da sta vera in bogastvo v vsakem posamezniku in ne v bogastvu in razkošnosti cerkvenega objekta.

Prav o tem nam v eseju Proti zidavi cerkva, ki je del obsežnejšega besedila Ta prvi deli tega novega testamenta iz leta 1557, piše Trubar.

Ker je cerkev prostor, kjer se izvajajo bogoslužja in se zbira večja množica ljudi, mora tudi sama oblika prostora izhajati iz tega. Vsaka cerkvena skupnost ima svoje splošne zakonitosti za gradnjo cerkva oz. svetih objektov, hkrati pa mnogokrat podano osnovno obliko in razporeditev, ki pa je, še najbolj v preteklosti, kot po navadi sledila lokalnim zakonitostim in materialom, ki so bili na tem področju dosegljivi. Splošne zakonitosti gradnje evangeličanskih cerkva so, da so bile delane preprosto in skromno, brez nepotrebne razkošja. Oltar z razpelom, ki ga je, kakor bomo videli v nadaljevanju članka, sam Luther sicer zavračal, a se je kljub temu ohranil, je orientiran na vzhod in v nasprotni smeri od vhoda v cerkev – se pravi, da se je cerkveni vhod, ki je bil vedno na krajši stranici objekta nahajal na zahodnem delu objekta. S strani je bil v veliki večini primerov evangeličanskih cerkva stranski vhod, namenjen fararju, saj je bil najbližji župnišču.

Pri večini protestantskih cerkva je prostor orientiran tako, da je duhovnik, ki izvaja bogoslužje viden in slišen vsem, ki se nahajajo v prostoru. Prav zato se mnogokrat pojavlja tudi galerija v obliki črke U, na kateri so bile prav tudi klopi, vse z namenom, da se prostor čim bolj izkoristi. Notranjost pritličja cerkve so dopolnjevale cerkvene klopi brez klečalnega dela, ki je sicer najnost rimokatoliške cerkve.

Cerkev v Bodoncih

Organizirano in dejavno prisotnost protestantizma med slovenskimi tlačani pretežnega dela Prekmurja in neposredno sosednjega okoliša Porabja je moč zaznati šele ob koncu 16. stoletja. V Bodoncih, manjši vasi na začetku gričevnatega Goričkega, se je leta 1590, ko se je po sedanjem prekmurskem področju, ki je bil takrat pod ogrsko oblastjo, začel širiti val protestantizma, ljudje pa so množično začeli prestopati v evangeličansko vero.

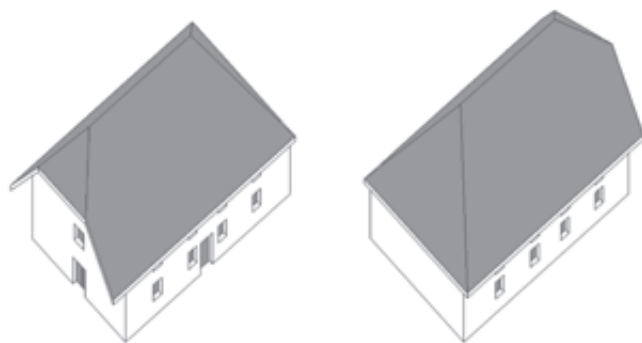
Najstarejša evangeličanska cerkev v Bodoncih je iz leta 1792. Tega leta se je bodonska gmajna odcepila od puconske cerkvene občine in postala v Prekmurju četrta samostojna cerkvena občina Bodonci. Do takrat so obstajale le tri samostojne cerkvene občine na področju Prekmurja. To so bile Puconci, Križevci in Hodoš, vse ustanovljene leta 1783.

Ob odcepitvi četrte cerkvene občine je grof Peter Szapári, gmajni, za potrebe postavitve cerkvenega objekta podaril ozemlje pod pogojem, da v primeru, ko se bogoslužje ne bi kontinuirano izvajalo, podarjeno ozemlje ponovno preide v njegovo last. Prva božja služba je bila opravljena 29. julija 1792 v skednju Mikloša Vlaja. Glede na podatke, ki jih imamo in so navedeni v nadaljevanju, vidimo, da so se pogajanja za postavitev cerkve začela že pred prvo božjo službo, saj je bil že pred tem sestavljen predračun s strani izvajalca, načrti, po katerih je narejen predračun, pa še prej. Prvi pogovori oziroma ideje o postavitvi evangeličanske cerkve so bili tako opravljeni že pred odcepitvijo od puconske cerkvene občine, ob zaključku prve božje službe, pa so ta predračun potem tudi potrdili, da je kasneje tudi ta občina dobila svoj sakralen objekt.

Kmalu po darovanju, je tako na podarjenem ozemlju, radgonski tesar János Griegich postavil prvo leseno cerkev.

Po podatkih iz arhiva in kakor navaja mag. Franc Obal, je bila na tem mestu leta 1800 sezidana druga cerkev z zvonikom, ki jo je zgradil zidarski mojster Samuel Leitner iz Körmenda.

Glede na to, da je bila takrat prvotna cerkev stara šele osem let, ni verjetno da bi se v celoti zidala nova cerkev, temveč se predvideva, da je bila prvotna cerkev le obzidana najverjetneje z opeko domače proizvodnje, na novo pa je bil dozidan zvonik. Kasnejša dozidava višjih elementov objektov, kot so stolpi in zvoniki, izhaja iz tega, da so smeli evangeličani šele z zakonom iz leta 1791, pri svojih cerkvenih objektih graditi stolpe oziroma zvonike, uporabljati zvonove ter imeti lastna ločena pokopališča [Obal, <http://www.evangel-bodonci.si/sl/>]. Obnovo in dozidavo so farani poenostavili v novo cerkev.

Slika 1: Aksonometrični prikaz prve cerkve v Bodoncih.

Figure 1: Axonometric drawing of the first church in Bodonci.

Da je bilo temu tako, potrjuje tudi arhivska skica stranskega pogleda na cerkev, kjer se jasno vidi, da je bila cerkev na južni strani dokončana (končni napušči, previsi), skratka lepo zaključena, dočim je bila s severne strani ravno odrezana, streha pa nezaključena, kar že nakazuje, da je bilo morebiti že takrat znano, da bodo v kratkem cerkveni objekt tudi dozidali – zvonik, (kakor se je to zgodilo tudi že v prejšnjih treh cerkvenih občinah, kjer so cerkveni objekti dobili zvonik tudi po deset in več let kasneje) in ga potem tudi dokončali.

Slika 2: Skica prečnega prereza.

Figure 2: Cross-section of the structure.

20. aprila, leta 1899 je bil položen temeljni kamen za gradnjo tretje evangeličanske cerkve v Bodoncih. Ta je v tlorisu podobna

srednjeveškim bazilikam, z glavno in dvema stranskima ladjama. Strop je obokan, delan v obliki kupole, zaključno sloj pa je v celoti poslikan. Kor v cerkvi povzema prvotno obliko kot v stari cerkvi, tako da se ne nahaja le pri orglah, temveč tudi nad obema stranskima ladjama.

Cerkev so zgradili po načrtih zidarskega mojstra Daniela Plazotte iz Murske Sobote. Ta podatek kaže na to, da je v 100 letih stara cerkev, še lesene konstrukcije, dotrajala in so jo morali podreti ter sezidati novo. Tretjo cerkev je zgradil Alajos Lukič, zidarski mojster iz Fehringa. Blagoslovljena je bila 10. decembra 1899. Iz tega časa sta tudi prižnica in oltar, ki ima na zadnji strani vrezano letnico in imeni: 1899 Siftár Károly lelkész (duhovnik), Kuras Ferencz asztalos mester (mizarski mojster). Oltar krasi slika z motivom Jezusa na Oljski gori, katera je delo neznanega avtorja.

Na ohranjeni spominski fotografiji iz leta 1902, ko je bila takrat nova cerkev prepleskana in poslikana, je vidna njena zunanja in notranja podoba iz katere je razvidno, da sta njena prvotna arhitekturna zasnova in oblika ohranjena v večji meri vse do danes [Obal, <http://www.evangel-bodonci.si/sl/>].

Spomladi leta 2010 je farar bodonske cerkvene občine v arhivskih knjigah naletel na načrte prve bodonske evangeličanske cerkve, kar se je kasneje izkazalo, da so le skice oziroma prerisi originalnih načrtov, kateri so shranjeni v evangeličanskem arhivu v madžarskem Szombathelyju. Predvidevamo, da so skice prve cerkve, ki datirajo v leto 1792 delo takratnega fararja, ki je prerisal originalne načrte v cerkveno knjigo za lastno evidenco.

Tako originalni načrti, kot skice so bili pomembni za nadaljnje delo in analizo tega sakralnega objekta.

Citat avtorja Richarda Friedenthala iz knjige Luther, Njegovo življenje in njegov čas, nam na 703. strani pove kaj je pomenila Luthru cerkev: "Cerkve naj bi bila po njegovem preprosta dvorana za pridige, v kateri ne sme vernika nič odvrčati od besede. Ta nazor je prišel do izraza v grajski cerkvi v Torgau, rezidenci njegovih vojvod, ki je nastala v zadnjih letih njegovega življenja in ki jo je posvetil kot prvo "protestantsko" cerkev. To je le še "dvorana za pridige, brez posebnega prostora za oltar." "Iz tega citata tudi vidimo, kakšno je imel Luther mnenje o cerkvenem prostoru in kakšnim motivom naj bi ob gradnji cerkve sledili. Predpostavljamo lahko, da so temu sledili tudi pri obravnavanem objektu, saj sta tloris in prerez, ki sta nam znana, zelo enostavna in skromna.

Razmerje v objektu

Po tlorisu pritličja, vidimo, da je tlorisna zasnova cerkve podolgovata, in sicer v razmerju zlatega reza. Zlati rez (sectio divina), je razmerje, ki je tudi v praksi največkrat uporabljano razmerje, saj pooseblja naravno razmerje.

Slika 3: Zunanji pogled na tretjo bodonsko cerkev.

Figure 3: Exterior of the 3rd church in Bodonci.

Slika 4: Notranjost tretje bodonske cerkve - prižnica in oltar.

Figure 4: Interior of the 3rd church in Bodonci.

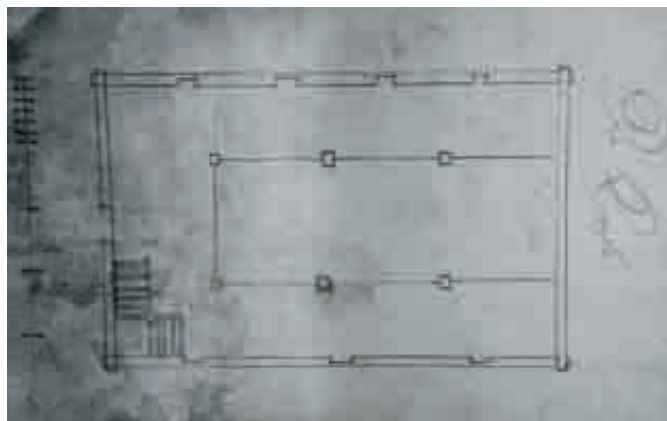

Človek kot del narave, je prav tako zgrajen v tem razmerju in prav zato je od začetkov pa vse do današnjega časa uporabljal zlati rez v svojih delih. Zlati rez je neskončno razmerje dveh stranic, pri čemer je krajša stranica v razmerju do daljše, kot daljša vsoti obeh ($a:b=b:c$, če je $c=a+b$). Neskončno pri tem pomeni, da lahko podaljšamo ta izraz v: $a:b=b:c:c+b$. V grafičnem smislu lahko konstruiramo razmerje v segmentih daljice. Diagonala dveh kvadratov (kjer sta dolžini obeh stranic enaki 1) je enaka $\sqrt{5}$. Celotna dolžina je enaka 2 in višina pravokotnika je enaka 1. Krajša stranica zlatega reza je zato $\sqrt{5}-1$ in daljša stranica $3-\sqrt{5}$; $(\sqrt{5}-1)+(3-\sqrt{5})=2$. Na drugi strani, če potrebujemo pravokotnik z razmerjem stranic v zlatem rezu, je konstrukcija le-tega naslednja: če delimo kvadrat z eno stranico dolžine 1, je diagonala (pravokotnika $1/2$ in 1) enaka $\sqrt{5}/2$. Pravokotnik v zlatem rezu je tako $1: (1/2+\sqrt{5}/2)$ [Juvanec, 2009: 196].

Slika 5: Skica pogleda na cerkev.

Figure 5: A view of the church.

Slika 6: Skica tlorisa objekta.

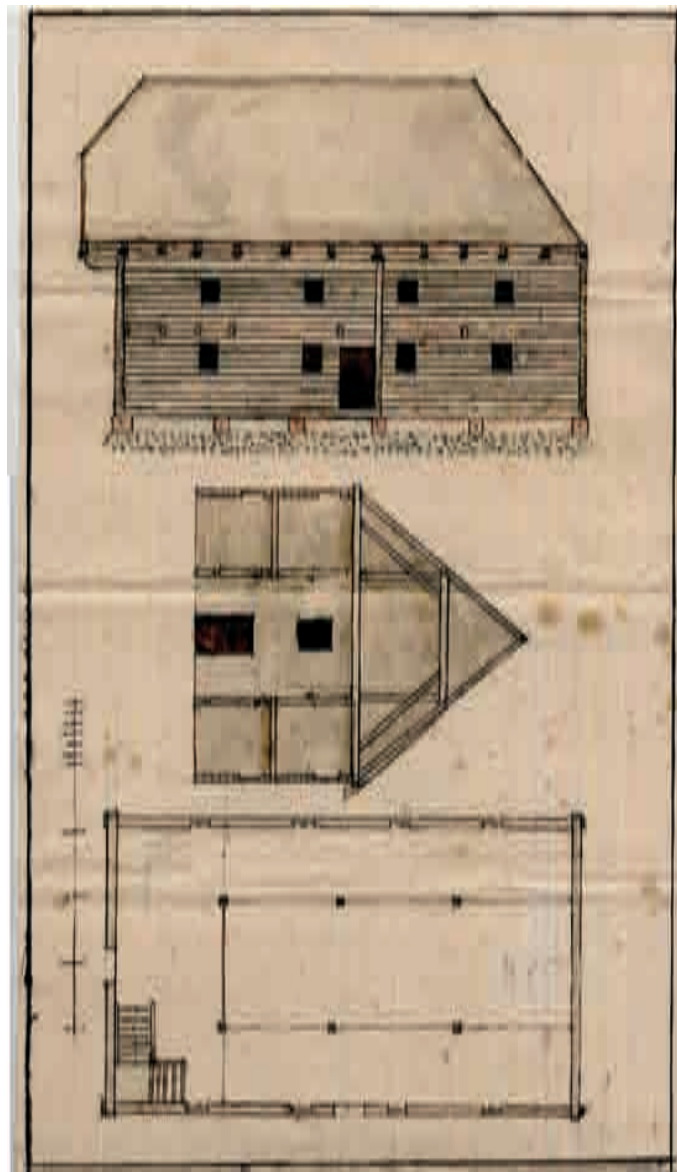
Figure 6: Floor plan.

Če pogledamo razmerja, ki se pojavijo po analizi tlorisa objekta, je prostor v dolžino razdeljen na 4 pravokotnike pri čemer sta si enaka skrajna dva in srednja dva ($a-b-b-a$). Temu je tako, ker se je na nasprotni strani od vhodnih vrat namenjenih vernikom, ki so se zmeraj nahajala na ožji stranici, nahajal prostor za oltar in s tem za duhovnika. Obenem pa je bila na vhodnem oz. izhodnem delu zaradi vernikov vedno večja množica ljudi in je prostor moral biti nekoliko prostornejši.

V širino objekta je prostor prav tako razdeljen na štiri dele v

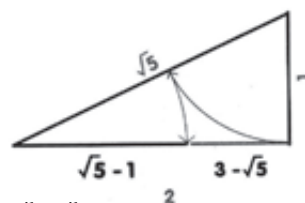
istem razmerju – ($a-b-b-a$) – če se orientiramo glede na podpirne lesene stebre, ki nam nakazujejo nekoliko širši srednji del objekta – oltar ter ožja skrajna dela, nad katerima se je nahajala galerija.

V prečnem prerezu čez cerkev se nam pokaže, da je stranica strešine enaka $\sqrt{2}$, kar pomeni, da je višina strešine enaka polovici višine.

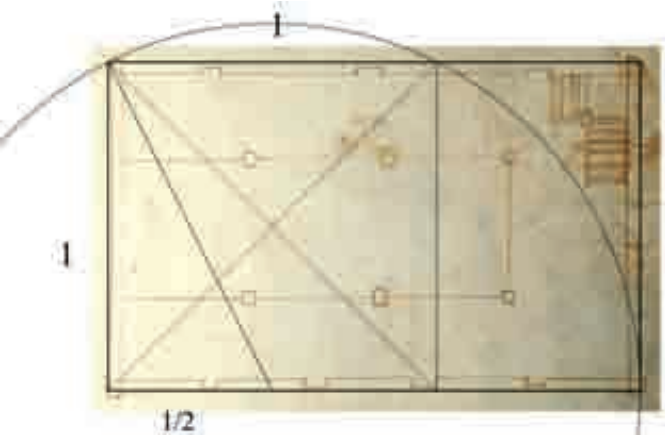
Slika 7: Originalni načrti prve bodonske cerkve, najdeni v arhivu v Szombathelyju.

Figure 7: Original designs of the first Bodonci church discovered in a Szombathely archive.

Slika 8: Zlati rez v trikotniku.

Figure 6: Golden section in a triangle.

Slika 9: Zlati rez v tlorisu obravnavanega objekta.
Figure 9: Golden section in the floor plan.

Mere objekta

Arhivski zapisi (popis materiala se nahaja v nadaljevanju) nam podajo tudi dejanske tlorisne mere objekta, ki so bile podane še v starih dunajskih merah - v klaftih in čevljih. Pri tem klafta izhaja iz dunajskega sežnja in se je kot merilna enota uporabljala tudi na prekmurskem področju. V primerjavi z dunajskim sežnjem je klafta nekoliko manjša in manj natančna. 1 dunajski seženj meri 1,89648 m, klafta pa 1,896 m. Čevlj je prav tako stara dunajska enota, ki je enaka 12 dunajskim palcem. Meri pa 0,316 m. S temi podatki smo lahko natančno določili tlorisne dimenzije objekta, saj je bila dolžina objekta enaka 7 klaftam in 1 čevlju, širina pa 4 klaftam in 3 čevljem. Tako smo dobili zunanjo dimenzijo objekta v sodobnih merilnih enotah. Za stare mere so imeli na razpolago material, ki so ga razrezali na potrebne dolžine in iz tega potem izhajali pri gradnji. Notranjost je bila potem taka, kot se je izšlo. Tako je bila zunanja dolžina objekta preračunana v današnji metrični sistem, 13,588 m in širina objekta 8,532 m.

Slika 10: Izris tlorisnih mer v današnjem metričnem sistemu v primerjavi s takratnimi.
Figure 8: Floor plan measurements in today's metrical system compared with the then measurements.

Izračun tesarskih del

Za novozgrajeno evangeličansko cerkev v Bodoncih, ki meri v dolžino 7 klafter in 1 čevlj, v širino pa 4 klaftre in 3 čevlje, je potreben sledeči lesni material:

		Forint	Krajcar
1.	Po predloženem načrtu je potrebnih 100 komadov lepega gradbenega lesa		
2	Za okvirje vrat in zgornji tlak je potrebnih 225 komadov desk, pri čemer 1 komad znese 15 krajcarjev	56	15
3.	Za podboje vrat 30 komadov tanjših desk/letev po 12 krajcarjev	6	/
4.	Krajših žebeljov za les 1000 kom.	4	10
5.	Daljših žebeljov za les 500 kom. 100 komadov je 15 krajcarjev	1	15
6.	Za strešne letve 300 kom	/	/
7.	Plačilo za tesarsko delo: na dan se računa 36 krajcarjev	54	/
8.	Steklarska dela za celotno cerkev	36	/
9.	Ključavničarska dela za celotno cerkev	37	30
10.	Steklarska dela za župnišče in šolo	24	/
11.	Ključavničarska dela za župnišče in šolo	20	/

Lep les, kateri je poudarjen, je zagotavljal določeno kvaliteto gradnji, saj je bil kakovostnejši in s tem tudi trajnejši, kar pomeni, da se cerkev ni gradila za kratek čas, vseeno pa ni bila delana razkošno ali preveč velikopotezno, saj ni bilo možno predvidevati, kakšen bo odziv vernikov in za kakšne potrebe graditi, kar v svojem pismu poudarja grof. Szapary. Prav tako pa tudi to ni bil evangeličanski cerkveni cilj, ki je zagovarjal preprostost.

Stene

Z analizo prvih najdenih skic, smo sklepali, da je bila cerkev grajena kot vsaka prekmurska hiša, z leseno konstrukcijo in ometom iz ilovice, kateri je bil na koncu prebeljen z apnom, da je zaščitil konstrukcijo pred vremenskimi vplivi. Kasnejši originalni načrti, pa jasno nakazujejo, da je bila cerkev v celoti lesena, ker so tudi v načrte vrisane podrobno lesene brune, v oba pogleda oziroma prereza. To se je dalo sicer razbrati tudi iz popisa materiala, ki je zabeležen v 1. zapisniški knjigi [Sedar, 2011], saj drugega materiala kot lesa ni bilo zavedenega – material potreben za omet. Iz načrtov smo lahko povzeli, da so za konstrukcijo ostrešja potrebovali 26 špirovcev, dve dolgi (ali sestavljeni) kapni legi, nekaj škarij (vsaj 8) in podporne ročice ter stebre, poleg tega pa tudi galerijo, vključno z ostrešjem, ki jo je s pritličja podpiralo 6 stebrov, zajeti pa moramo tudi nosilce za galerijski del; s tem se že hitro približamo 100 kosom lesa, kolikor jih je bilo v popisu zavedenih. Zato lahko sklepamo, da je bil v popisu zaveden le osnoven konstrukcijski les. Za postavitev lesenih sten bi potrebovali več lesa, zato iz tega lahko povzamemo, da je bil del materiala za gradnjo darovan.

Tla

Tla v pritličnem delu objekta so bila iz nabutane ilovice, da se je ustvarila spodnja nosilna podlaga. Ta je bila primerno zravnana, na njo pa so bile položene kot zaključni sloj lesene deske, ki so zavedene v popisu materiala. Te deske so bile primerne debeline in pritrjene na spodnjo nosilno podkonstrukcijo, da zaključni sloj ni bil v direktnem stiku z zemljino, kar je preprečevalo hitrejši propad lesa. Če je bil ta les še kako drugače zaščiten ali premazan ni znano. Lahko pa predvidevamo, da so z golim lesom vzbujali občutek svetosti in mogočnosti – Boga, tudi zato, ker je bila cerkev večja od siceršnjih bivalnih objektov in se niso hoteli ponašati z ometom, ki bi zahteval tudi poslikave oziroma freske, katerih so se branili in odpovedali.

Temelji

Temelji so v objektu zavedeni le na vzdolžnem pogledu cerkve. Vrisani so pod vsakim stebrom in pod zunanji obodnimi stenami. Temeljenje objektov se je v takratnem času izvajalo tako, da so kot temelj položili v vsak vogal in pod stebre večje kamne ali žgano ilovico, ki so se položili na utrjeno zemljinu. Tako so vsaj nekoliko ublažili večje posedke objekta in deloma tudi propad gradbenega materiala – lesa. V vsakem primeru je moral biti temelj iz trdnjše materiala kot sama konstrukcija objekta, saj so se na temeljih pojavili največji pritiski.

Stebri

Stebri so bili pomembni z dveh strani. V objektu podpirajo ostrejšje objekta, obenem pa nosijo tudi galerijo ali kor v objektu. V originalnem načrtu objekta, so v prečnem prerezu stebri risani malo lepše in dodelano tako, da je z oblikovanjem baza stebra ločena od trupa ter trup od kapitlja. Vse to je vrisano izjemno preprosto, vendar se s tako potezo nakazuje, da je bilo v načrtovanje vloženega več truda. Na stebre je prav tako pritrjena in vrisana ograja za kor. Zanimivo pri tem je, da je pogled na stransko fasado risan kot prerez, saj so pod nosilnimi stebri risani tudi temelji, kateri pa v prečnem prerezu niso zavedeni.

Zunanja podoba objekta

Proti vsem okoliškim hišam, ki so se v takratnem času nahajale v okolici in so bile povečini tradicionalne, tipične pritlične hiše prekmurskega področja, je objekt s samo višino, zagotovo predstavljal dominantno v prostoru, s tem da je bil dvoetažni – zaradi galerije, ki mu je dala svojo višino in kvadraturu. Čeprav je bil delan razmeroma preprosto in enostavno, kar je predpisovala tudi evangeličanska vera, se je na daleč ločil od okoliških objektov, saj je že sama velikost objekta nakazovala njegovo vsebino.

Slika 11: Primerjava v velikosti med takratno tipično prekmursko hišo in bodonsko evangeličansko cerkvijo.

Figure 11: Comparison of size between a typical Prekmurje style house of the period and the church.

Omet

V našem primeru ne moremo reči, da je bil objekt ometan, saj so v originalne načrte vrisane lesene brune. S tem, ko nam je znano, da se je cerkev leta 1800 obzidala, lahko sklepamo, da objekt do takrat niti ni bil ometan, ampak so bile lesene brune vidne. Sprva je bilo mišljeno, da je bil objekt narejen kot tipična večja prekmurska cimprana hiša, katere osnova so lesene brune. Za

boljšo trdnost in oprijemljivost so te brune bodisi zarezali, bodisi na njih pritrdili trstiko.

Na to se je nanašala ilovnata malta, ki so jo dobili tako, da so ilovico pomešali s seseklano slamo in "plevami". Ta ilovnata malta se je potem stisnila med posamezne brune in brune močno sprijela med seboj.

Tako pripravljena stena iz brun v kombinaciji z ilovnato malto je potem služila kot osnova za končni izravnalni sloj, ki je bil blato ali pa prav tako ilovnati omet. Ilovnati omet namreč ščiti les pred razpadom, saj le-ta tako zdrži več sto let, ker je zaščiten pred zunanjimi klimatskimi vplivi kot npr. vlaga, UV žarki, vreme ...

Posušeni končni sloj je bil pobeljen z apnom ali pa so končni, že trden omet kako drugače poslikali. Spodnji del hiše – cokl, je bil pobarvan s sajami ali modro galico, kasneje tudi s črno ali oker barvo, da kokoši niso kljuvale in uničevale ometa, umazanija s tal pa ni črnila bele fasade. Apneno fasado je pred vremenskimi vplivi ščitil tudi širok napušč.

Okna in vrata

Sedanja cerkev je orientirana v smeri sever-jug, zato predvidevamo, da je bila taka tudi orientacija prvotne cerkve. Vrata za vernike se pojavijo na ožji strani nasprotno od oltarja in so ponavadi širše dimenzionirana, kakor je tudi v našem primeru, pri tem se pojavi tudi predprostor za cerkev, ki je lahko ločen od preostalega dela cerkve. Prav tako se nad glavnim vhodom v cerkev centralno pojavi še eno okno.

Iz tlorisa in pogleda originalnih načrtov povzamemo, da se na vzhodni strani cerkve pojavi stranski-ožji vhod za fararja in štirje pari oken, katera se simetrično ponovijo tudi na zahodni strani objekta. Vendar pa če z originalnimi načrti primerjamo kopije načrtov vidimo, da se vzhodni strani objekta pojavijo le trije pari oken, kar bi lahko bila napaka prerisovalca ali pa so se za takšno izvedbo odločili naknadno.

Iz priloženega pogleda ter tlorisa objekta je razvidno, da je objekt imel dve vrsti oken. Delitev oken je posledica galerijskega dela oz. kora. Ker so bili nosilci za galerijo vpeti na eni strani v steno, na drugi strani pa so jih podpirali osrednji stebri, okna niso mogla biti tako nedeljena visoka in ozka, zato se pojavita višinsko dve okni. Tako je spodnja linija oken nekoliko višja kot zgornja. Si pa sledijo v enakem zaporedju. Parapetna višina vgradnje oken je približno 110 cm. Iz popisa materiala in pa načrtov je razvidno, da so bila okna že zastekljena, kar je za tisti čas predstavljalo veliko investicijo. To nam dodatno potrди dejstvo, da cerkev ni bila delana le za 8 let, kakor po nekaterih, prej omenjenih podatkih, navajajo.

Kritina

Poleg tlorisa je bil dodan tudi prerez preko objekta. Pomaga nam v tolikšni meri, da vidimo, katero razmerje se pojavi v prerezu cerkve in nam kaže naklon strehe, ki s strmino jasno nakazuje, da je bila prvotna lesena cerkev krita s slamo, saj tako zasnova ostrejšja, statično gledano, tudi ne bi vzdržala težje obremenitve. Za slamo je najprimernejši naklon strehe okrog 45°. Pri našem objektu se nam pojavi približno 48° naklon, kar zadošča za primerno odvodnjavanje strehe. Slamnata streha je namreč morala imeti prej omenjen strmejši naklon že zaradi tega, ker je bila slama lahka kritina in če ni bila postavljena pravilno je hitro

začela gniti, saj voda ni zadosti hitro odtekala z nje. Slama je eden najstarejših naravnih materialov za prekrivanje streh objekta in na območju Prekmurja v tistem času tudi najbolj uporabljan, saj je bilo tega materiala zadosti, ker je Prekmurje že od nekdaj znano po žitnih poljih.

Notranja oprema objekta

Klopi

Glede na mnoge druge cerkve in še na nekatera pričevanja starejših vernikov sklepamo, da v prvih letih obratovanja cerkve v prostoru ni bilo klopi in stolov, ki tudi niso vrisani v načrte, saj so tako omogočili večjemu številu vernikov obisk bogoslužja, poleg vsega pa so bile klopi in oprema cerkev takrat še drage stvari, ki si jih novoustanovljena cerkvena občina še ni mogla privoščiti in se je to dodajalo postopoma.

Galerija ali kor v evangeličanskih cerkvah

Iz enostavnega tlorisa pritličja cerkve, z dodanim modularnim merilom vidimo, da je imela že manjša enostavna cerkev galerijo ali kor, ki je tudi vrisana v tlorisu pritličja. Do nje se je dostopalo po manjših lesenih stopnicah, ki so bile postavljene glede na glaven vhod v objekt, takoj desno od njega v vogal.

Galerija in s tem tudi ostrežje objekta, sta bila podprta s šestimi stebri (tremi vzporednimi), ki so omogočali statično stabilnost ostrežju in pa galeriji. Iz načrtov vidimo, da so nosilci za galerijski del na eni strani vpeti v steno, na drugi strani pa kor podpirajo stebri, ki se kontinuirano dvigajo čez obe etaži. Teh šest stebrov v modularnem razmiku, je omogočalo zračnost in preglednost prostoru ter seveda čim večji prostor namenjen zbiranju vernikov.

Kor je bil v celoti lesen in kakor navaja popis materiala so bile zaključni sloj lesene deske, kakršne se pojavijo kot zaključni dloj tudi v pritličju objekta.

Oltar in prižnica

Oltar je najpomembnejši del vsakega sakralnega objekta, saj ob njem duhovnik opravlja del bogoslužja. Pri evangeličanskih cerkvah je oltar ponavadi minimalno dvignjen od preostalega dela. Kakšen je bil prvoten oltar v tem objektu ni znano.

Protestantizem je že ob svojem nastanku močno poudarjal vlogo besednega bogoslužja (branja Božje besede in pridiganja), zato je za vse protestantske cerkve značilno, da imajo prižnice. Te se lahko pojavijo v obliki mize, na kateri je Sveto pismo, ali pa so pomaknjene v sredino glavnega oltarja oziroma nad glavni oltar, s čimer simbolizirajo centralno vlogo oznanjevanja. Prižnica je pogosto oblikovana privzdignjeno, v obliki manjšega balkona, do katerega se dostopa preko stopnic.

Kako je bila oblikovana in zasnovana prižnica pri obravnavani cerkvi ne moremo z zagotovostjo vedeti, saj v načrte ni vrisan niti položaj in velikost oltarja. Lahko pa sklepamo da se je tako kot ostala notranja oprema prostora, dodala sčasoma, ko so si lahko privoščili.

Zaključek

Najdeni načrti so pomembni z arhitekturnega vidika načrtovanja objekta, morda še bolj pa uči njihov simbolni pomen.

Analiza objekta kot celote, izhaja iz najdenih načrtov. V kolikšni meri so bili izvedeni ne vemo, saj ni na voljo nobenega zapisa

ali fotografije objekta. Iz načrtov le sklepamo, kako in zakaj je bilo tako načrtovano, pa še to ne moremo potrditi, saj je preris objekta drugačen od originala.

Za prve najdene načrte se iz današnjega vidika morda zdi, da so pripravljeni laično, saj v tlorisu ni podanih mer, dodano je le grafično merilo, česar si danes ne moremo predstavljati. Še posebno nedodelan je prerez objekta, kateri pa nam vseeno poda nekaj bistvenih in koristnih informacij. Podporniki, ki držijo ostrežje niso postavljeni nad nosilne stebre, ročice, ki statično podpirajo nosilne elemente ostrežja pa so predolge in se zdi da so nepotrebne; vendar pa so postavljene vzporedno, iz česar lahko trdimo, da je bila ta strešna konstrukcija namenjena slamnati kritini. Iz načrta fasade smo lahko razbrali zunanjo podobo objekta in na podlagi tega lahko za določene stvari sklepamo, kako so si po kronološkem zaporedju sledile.

Originalni načrti iz Szombathelyja so sicer nekoliko bolj dodelani, vrisane so lesene brune, definiran vodoravni princip zlaganja brun, vrisane vse odprtine, vendar v primerjavi z današnjim načinom načrtovanja še vedno delujejo nepopolno. Primerljivi so morda z današnjo idejno zasnovo.

Temu ne gre zamerit, saj v takratnem času poklica arhitekta še niso poznali, ali pa so si jih lahko privoščili le redki premožnejši ljudje, tako da so namesto njih delo neredko opravljali malo boljši risarji oziroma mizarji, tesarji.

Ravno ta laičnost še posebej poudarja razvoj arhitekture, saj brez enostavnih in nedorečenih začetkov danes ne bi znali oceniti kako velik korak naprej smo storili. Po drugi strani pa ugotovimo, da se je kljub laičnosti sporočilo preneslo v celoti in se starodavni principi načrtovanja in gradnje prav v ničemer ne razlikujejo od današnjih. Poudarja nam komunikacijo med mojstri, ki so objekt snovali in med tistimi, ki so ga postavljali, saj so se mnogi objekti, kljub pomanjkljivim načrtom, izvedli brez problemov.

Še večji pomen pa ima morda cerkve kot simbolni objekt, saj je bila postavljena v prelomnem obdobju in kot taka prenaša sporočilnost dveh veroizpovedi, evangeličanske in rimokatoliške. V tem primeru obravnavana cerkev predstavlja uspehe reformacije, saj se je z reformacijo odprlo prvo okno humanizmu. Reformacija je tako izražena v poenostavitvi odnosa do boga in z začetki razvoja humanizma, ki sega vse do današnjih dni.

Zahvala

Za sodelovanje in strokovno svetovanje se najlepše zahvaljujem prof. Borutu Juvancu s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani, za strokovno pomoč pri dilemah s strani arhitekture in razmerij, in kustosu Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti, g. Francu Kuzmiču, za podporo pri reševanju problemov s strani verske in zgodovinske tematike.

Na koncu, a ne nazadnje sem hvaležna g. Simonu Severju, da me je povabil k sodelovanju, fararju Bodonske cerkvene občine, ki je načrte našel in jih posredoval meni, saj brez njega članka in orisa zgodovine ne bi bilo.

Slovarček

Božja služba – bogoslužje pri evangeličanski cerkvi.

Cerkvena občina – je izraz za evangeličansko župnijo. Izraz občina ali občestvo (cerkvena občina, cerkveno občestvo), je prevod grške besede

ecclesia, kar v dobesednem prevodu pomeni poklicani iz in se prevaja tudi kot cerkev.

Evangelikanstvo - v Sloveniji najbolj razširjena smer protestantizma.

Fara – iz nemške besede Pfarre - cerkvena občina – prekmursko.

Farar – iz nemške besede der Pfarrer - duhovnik v evangeličanski cerkvi – prekmursko.

Gmajna – iz nemške besede Gemeinde – občestvo – fara.

Kor – galerija ali balkon.

Pleva - trši ovoj semena pšenice, rži, ki ni tesno zrasel z vsebino.

Viri in literatura

Deu, Ž., (2006): Podeželske hiše na Slovenskem. Založba kmečki glas, Ljubljana.

Hari, T., (2000): Zgodovina evangeličanske cerkve v Murski Soboti (s kratkim pregledom zgodovine protestantizma v Prekmurju). Evangeličanska cerkvena občina, Murska Sobota.

Juvanec, B., (2010): Arhitektura Slovenije, vernakularna arhitektura, severovzhod. Univerza v Ljubljani, Založba i2, Ljubljana.

Juvanec, B., (2009): Basics of proportional systems in architecture. V: Prostor 17 [2009] 1[37]: 196. University of Zagreb, Faculty of Architecture, Zagreb.

Obal, F., http://www.evangel-bodonci.si/sl/informacija.asp?id_meta_type=96&id_informacija=538, <november 2010>

Rajhman, J., (1997): Pisma slovenskih protestantov. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana.

Sedar, K., (2011): Prva kronika evangeličanske cerkvene občine Bodonci. Evangeličanska cerkvena občina Bodonci, Bodonci.

Šebjanič, F., (1977): Protestantsko gibanje Panonskih Slovencev (Od začetkov reformacije do obdobja dualistične ureditve Avstro-Ogrske). Pomurska Založba, Murska Sobota. Evangeličanska cerkvena skupnost, <http://www.evangel-cerkev.si/sl/> <november 2010>.

Vas Bodonci, <http://www.bodonci.net/vasbodonci.php> <november 2010>.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=pleva&hs=1 <november 2010>.

Andreja Benko
4andreja@gmail.com
Podiplomski študij, UL FA

Iz recenzije

“Ponovno odkrita” v rokopisni obliki prva kronika evangeličanske cerkve občine Bodonci je spodbudila mladega in novega duhovnika te občine, da je dal najprej omenjeno kroniko strokovno restavrirati, nato pa poiskal primerne svetovalce in nato izvajalce za “obelodanitev” kronike. Za prevajalko je bila izbrala Klaudija Sedar. Prevod s kratkim komentarjem prevajalke je že izšel. Za pomoč pri arhitekturnem delu pa je bila izbrana zavzeta mlada arhitektka Andreja Benko. Tako je začela Andreja Benko zelo zavzeto raziskovati omenjeni odkriti načrt iz leta 1792 s popisom materiala za gradnjo evangeličanske cerkve v Bodoncih. Nekakšen načrt je bil namreč prerisan (skiciran) v prvo kroniko župnije, ki jo je začel pisati prvi duhovnik, ni pa bil načrt prav natančen. To je povzročilo že prvi prvem natančnejšem pregledu nekaj nepričakovanih težav že sami prevajalki, kar pa je potem razjasnilo odkritje natančnega uradno predloženega načrta, ki je k sreči ohranjen v arhivu na Madžarskem.

Tako je poskušala arhitektka Andreja Benko z vidika arhitekture rekonstruirati to stavbo, ki ima do sedaj edina do tega časa ohranjene prvotne načrte. To ji je tudi uspelo. Že dosedanja raziskava je vsekakor priporočljiva za objavo, v kateri od naših strokovnih publikacij, kajti ugotovila in pojasnila je nekaj zelo zanimivih zadev, ki so bile do sedaj nekako neznane in neopazene in so potemtakem gotovo pomembne za prispevek k zgodovini arhitekture. Tako dobivamo s področja zgodovine arhitekture tudi na tem območju dodatne pomembne osvetlitve. Kar bi bilo potrebno kot recenzentu še nakazati, pa je avtorica pojasnila že sama pri opredeljevanju svoje raziskave.

mag. Franc Kuzmič
Pokrajinski muzej Murska Sobota